

Marchlewicz, Krzysztof

Charles Dickens w Literackim Towarzystwie Przyjaciół Polski w Londynie

---

Przegląd Historyczny 87/3, 591-596

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

KRZYSZTOF MARCHLEWICZ

Charles Dickens w Literackim Towarzystwie Przyjaciół Polski w Londynie

W lutym 1832 r. grupa kilkunastu Brytyjczyków pozostających pod wrażeniem polskiego powstania listopadowego założyła w Londynie Literackie Towarzystwo Przyjaciół Polski (Literary Association of the Friends of Poland — dalej LAFP)¹. W wydanej kilka miesięcy później odezwie do mieszkańców Wielkiej Brytanii dążenia nowopowstałej organizacji określono w sposób następujący: „Naszym celem jest skupić uwagę Brytyjczyków na Polsce i Rosji, rozprzestrzeniać ogólną wiedzę o historii dawnego Królestwa Polskiego i wypadkach w nim zaszytych, zbierać wszystkie te informacje, które mogą żywo zainteresować opinię publiczną położeniem tego nieszczęśliwego kraju i sprawić, by sprawa polska była dyskutowana przez wszystkie klasy Brytyjczyków”². Z czasem Towarzystwu przybyło jeszcze jedno, nie mniej odpowiedzialne zadanie, a mianowicie opieka materialna nad przebywającymi w Anglii polskimi uchodźcami. Sprawowało ją LAFP z wielkim zaangażowaniem przez kilkadziesiąt lat.

Przez szeregi Towarzystwa przewinęło się w tym czasie wiele znanych osobistości brytyjskiego życia publicznego. *Spiritus movens* Asocjacji (tak nazywali LAFP polscy emigranci) był od roku 1834 do swej śmierci w 1854 bliski przyjaciel i współpracownik księcia Adama Jerzego Czartoryskiego (1770-1861), lord Dudley Coutts Stuart (1803-1854). To dzięki niemu właśnie, po krótkim kryzysie na przełomie 1833 i 1834 r., LAFP rozwinęło szeroką działalność publicystyczno-propagandową, stając się silnym, propolskim *lobby* na Wyspach Brytyjskich. Członkiem Towarzystwa był również cieszący się wówczas dużym uznaniem poeta, autor „Rozkoszy Nadziei”, Thomas Campbell (1770-1844)³. Wśród grona brytyjskich arystokratów, polityków, oficerów, duchownych i urzędników, którzy angażowali się w prace LAFP znalazł się też jeszcze jeden wybitny człowiek pióra. Był nim nie kto inny jak sam Charles Dickens (1812-1870).

¹ Szerzej o Towarzystwie piszą m.in. K. D o p i e r a ł a, *Literackie Towarzystwo Przyjaciół Polski w Londynie*, „Przegląd Zachodni” 1985, nr 4, s. 63-77; J. P o m o r s k i, *Geneza, program i struktura organizacyjna Towarzystwa Literackiego Przyjaciół Polski*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, nr 1, s. 157-182; W. S t u m m e r, *Rola Literackiego Towarzystwa Przyjaciół Polski w kształtowaniu brytyjskiej opinii publicznej w sprawie polskiej (1832-1856)*, [w:] *Wielka Emigracja i sprawa polska a Europa (1832-1864)*, pod red. S. K a l e m b k i. Toruń 1980.

² Cyt. za: J. P o m o r s k i, op. cit., s. 174.

³ O polonofilskiej działalności Campbella obszernie w: L. K o c z y, *Thomas Campbell. Poet of Freedom — Friend of Poland (1777-1844)*, „Antemurale” R. 22, 1978, s. 91-148.

Zarówno polscy, jak i brytyjscy biografowie autora „Klubu Pickwicka” fakt przynależności pisarza do LAFP pomijają milczeniem⁴. Być może nie wynika to z niewiedzy, lecz przekonania, że polonofilski epizod nie miał w życiu twórcy większego znaczenia. Jakkolwiek podzielam tak sformułowany pogląd, sądzę jednak, że warto poświęcić temu choćby kilka słów.

Członkiem Literackiego Towarzystwa Przyjaciół Polski Dickens został w drugiej połowie 1843 lub w pierwszej 1844. Dokładnej daty akcesu pisarza nie udało mi się niestety ustalić, gdyż zawierające te informacje archiwum Asocjacji spłonęło wraz ze zbiorami batignolskimi w 1944 r. w Warszawie⁵. Jako nowego członka wymienia go podsumowujący działalność Towarzystwa w okresie od 3 maja 1843 do maja 1844 r. raport odczytany na dorocznym posiedzeniu LAFP w dniu 3 maja 1844 w Londynie⁶. Wobec braku innych źródeł musi to nam wystarczyć.

Jeszcze trudniej jest odpowiedzieć na pytanie co skłoniło Dickensa do tego kroku. Duże znaczenie miały tu na pewno te cechy charakteru pisarza, które powodowały, że czuł się on emocjonalnie związany z osobami i zbiorowościami ciężko doświadczonymi przez los⁷. W 1849 r. po spotkaniu z Giuseppe Mazzinim pisarz zredagował publiczny apel o udzielenie w Zjednoczonym Królestwie azylu uchodźcom politycznym z Włoch⁸. Można przypuszczać, że podobne uczucia sympatii żywił również dla polskich emigrantów.

Zapewne nie wystarczyłoby to jednak do podjęcia decyzji o wstąpieniu w szeregi LAFP. W dziewiętnastowiecznej Anglii działało wiele organizacji i instytucji realizujących bliskie sercu Dickensa zamierzenia, sam fakt ich istnienia nie przesądzał wszak o udziale pisarza w ich pracach. Wiele wskazuje na to, że do przyjęcia członkostwa Asocjacji nakłonił autora „Opowieści wigilijnej” wzmiankowany już D. Coutts Stuart. Przemawia za tym choćby fakt, że to na jego ręce kierował Dickens list z usprawiedliwieniami swojej nieobecności na kolejnych spotkaniach członków Towarzystwa⁹. Również okoliczności obu panów dawałyby się łatwo wytłumaczyć. Otóż w 1835 r. Dickens zaprzyjaźnił się z cioteczną siostrą Stuarta, Angielką Burdett-Coutts¹⁰. Od 1837 r., kiedy odziedziczyła ona olbrzymi

⁴ Nie znalazłem żadnych wzmianek na ten temat w pracach G.K. Chesterton a, *Charles Dickens*, tłum. z ang. M. Godlewska, Warszawa 1929; I. Dobrzyckiej, *Karol Dickens*, Warszawa 1972; R. Dybosińskiego, *Sto lat literatury angielskiej*, Warszawa 1957; J. Forstera, *The Life of Charles Dickens*, London [b.d.]; S. Helztyńskiego, *Karol Dickens — wielki pisarz angielski XIX w.*, Warszawa 1955; T.A. Jacksona, *Karol Dickens*, tłum. z ang. A. Konarek, Warszawa 1953; J. Lindsaia, *Charles Dickens. A Biographical and Critical Study*, London 1950; N. i J. Mackenzie, *Dickens. A Life*, Oxford 1979; S. Majchrowskiego, *Dickens. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1977. Również obszerny biogram Dickensa w *Dictionary of National Biography* t. XV, London 1888, s. 20-32 nie uwzględnił tych informacji. Artykuł J. Kulczyckiej-Saloni, *Dickens w Polsce*. „Przegląd Humanistyczny” 1970, nr 5, s. 27-40, traktuje o recepcji twórczości pisarza w Polsce i jej wpływie na naszych literatów.

⁵ J. Pomorski, op. cit., s. 157.

⁶ *Report of the [Twelfth] Annual Meeting of the Literary Association of the Friends of Poland*, London 1844, s. 27. Raporty takie Rada LAFP wydawała corocznie drukiem. Prawie kompletny ich zbiór posiada Biblioteka PAN w Kórniku.

⁷ O społecznikowskich pasjach Dickensa piszą m.in.: R. Dybosiński, op. cit., s. 151; J. Lindsaia, op. cit., s. 165; S. Majchrowski, op. cit., s. 198-201.

⁸ S. Majchrowski, op. cit., s. 217.

⁹ Zob. *Report of the [Twelfth]...*, s. 67; *Report of the Fifteenth Annual Meeting of the Literary Association of the Friends of Poland*, London 1847, s. 62.

¹⁰ Była ona córką znanego polityka Francisa Burdetta i Sophii Coutts. Siostra Sophii — Frances, wyszła za Johna Stuarta, pierwszego markiza Bute, a dzieckiem z tego związku był D. Coutts Stuart. Zob. *Dictionary of National Biography* t. XII, London 1887, s. 354 i t. LV, London 1898, s. 76.

spadek po dziadku — twórcy finansowej potęgi domu bankowego Couttsów, pisarz był jej konsultantem i współpracownikiem w różnych akcjach charytatywnych. Dickens bywał także gościem ojca Angeli, liberalnego parlamentarzysty Francisa Burdetta (1770-1844). Burdett, który ongiś wprowadzał w życie polityczne młodego D. Stuarta, w latach 40-tych był członkiem LAFP i czasami brał udział w organizowanych przez przedsiębiorczego siostrzeńca propolskich inicjatywach. Możliwe zatem, że to w jego domu poznali się osobiście Dickens i Stuart¹¹.

Jako członek Towarzystwa słynny powieściopisarz nie wyróżnił się szczególną aktywnością. Nie było go na dorocznym, walnym zgromadzeniu Asocjacji w dniu 3 maja 1844. Przesłał jedynie list z wyrazami solidarności i przeprosinaми za nieobecność na spotkaniu¹². Odczytane przez Stuarta pismo zawierać musiało również zgodę Dickensa na wybór do piętnastoosobowej Rady LAFP, której zadania polegały na organizowaniu bieżącej działalności Towarzystwa¹³. Powołany do niej przez zgromadzonych pisarz nie angażował się jednak w prace tego gremium. Już w lipcu 1844 r. wyjechał zresztą do Włoch, skąd — jeśli nie liczyć krótkiego pobytu w Londynie w grudniu 1844 r. — powrócił do Anglii dopiero w czerwcu 1845. W tym czasie upłynął okres jego kadencji w Radzie i zebrani w dniu 3 maja 1845 członkowie Towarzystwa odwołali go z zajmowanego stanowiska¹⁴.

Jakkolwiek formalnie Dickens pozostawał nadal członkiem Asocjacji, jego udział w pracach LAFP był znikomy. Od połowy 1845 r. pisarza — oprócz normalnej pracy literackiej — absorbowwały bowiem zabiegi wokół organizacji nowego liberalnego dziennika „The Daily News”, którego pierwszy numer wyszedł w styczniu 1846¹⁵. Przez kilka tygodni Dickens pełnił funkcję redaktora naczelnego pisma i zapewne dzięki niemu ukazał się w nim wówczas co najmniej jeden przychylny Polsce artykuł¹⁶. O tym, że związki pisarza z kręgiem brytyjskich polonofilów nie zostały zerwane świadczy również jego obecność na publicznym obiedzie wydanym na cześć D. Stuarta 16 maja 1846 w Londynie. Zorganizowana przez grupę polskich i angielskich przyjaciół wiceprezesa LAFP impreza była wyrazem uznania dla jego dotychczasowych wysiłków na rzecz Polski i Polaków¹⁷. Dickens był jednym z około 200 gości reprezentujących elity brytyjskiego życia publicznego. Podczas obiadu wystąpił z krótkim przemówieniem, w którym wyraził żal, że nie

¹¹ Zob. S. Majchrowski, op. cit., s. 51-53 i 78-79. Biogram F. Burdetta w *Dictionary of National...* t. VII, London 1886, s. 296-299. Piszę — „osobiście” gdyż literacka sława autora „Klubu Pickwicka” (1837) i „Oliwiera Twista” (1838) czyniła go już wtedy postacią publiczną. Stuarta mógł natomiast Dickens pamiętać z czasów swej pracy jako reportera — sprawozdawcy przy brytyjskim parlamencie (1832-1836). Od 1830 do 1837 r. lord Dudley reprezentował bowiem w Izbie Gmin okręg Arundel.

¹² *Report of the [Twelfth]...*, s. 67.

¹³ Tamże, s. 86.

¹⁴ *Report of the Thirteenth Annual Meeting of the Literary Association of the Friends of Poland*, London 1845, s. 80. Coroczne odnawianie całego składu Rady było w LAFP normalną praktyką.

¹⁵ Zob. S. Majchrowski, op. cit., s. 175-178; I. Dobrzycka, op. cit., s. 165-166.

¹⁶ Był to tekst pióra członka LAFP Fredericka Pigou. Dotyczył głośnej wówczas sprawy zakonnicy Makryny Mieczysławskiej, która po przedostaniu się z Rosji na Zachód przedstawiła wstrząsający obraz rosyjskich prześladowań katolików i unitów na dawnych polskich kresach. Zob. *Jenerał Zamoyski* t. IV, Poznań 1918, s. 404-408.

¹⁷ Szczegółowy opis uroczystości w wydanej przez Asocjację broszurze: *An Account of the Dinner given to the Rt. Hon. Lord Dudley Coutts Stuart, May 16th 1846, at Willis's Rooms on the Occasion of the Presentation of a Splendid Piece of Tapestry worked by the Ladies of Poland*, London 1847.

jest tak aktywnym działaczem LAFP jak sam sobie by życzył. Zapewniał jednak, że żywi głęboką sympatię dla Polski i pełen jest uznania dla lorda Dudleya¹⁸.

W końcu maja 1846 r. Dickens znów na dłużej opuścił Anglię. Kilka spędzonych w Szwajcarii i Francji miesięcy siłą rzeczy uniemożliwiło mu udział w poczynaniach LAFP. Zajęty własnymi sprawami nie znalazł jednak dla Towarzystwa czasu nawet po powrocie z Kontynentu, w początkach 1847 r. Przed walnym zgromadzeniem w dniu 3 maja 1847 w liście do Stuarta znów usprawiedliwił swoją przewidywaną nieobecność¹⁹. Ów list to zresztą ostatni znany mi dowód kontaktu Dickensa z Asocjacją. Wprawdzie pisarz nadal podtrzymywał znajomość z lordem Dudleyem²⁰, jednak w kolejnych raportach LAFP wzmianek o nim już nie znajdujemy.

Możemy jedynie spekulować czym spowodowane było odsunięcie się Dickensa od Literackiego Towarzystwa Przyjaciół Polski. Niewykluczone, że uległ on powszechnym w Anglii wiosną i latem 1848 r. nastrojom niechęci wobec Polaków, wywołanym pruskimi doniesieniami o rzekomych okrucieństwach uczestników polskiego ruchu narodowego w Poznańskim, popełnianych na Żydach i Niemcach²¹. Prawdopodobne jest też, że prowadzący aktywne życie społeczne i zawodowe pisarz nie miał już czasu na symboliczny choćby udział w pracach Asocjacji — bo tak niewątpliwie należy określić jego związki z tym stowarzyszeniem. Mimo to warto chyba pamiętać, że obok T. Campbella, A. Tennysona i G.K. Chestertona, również Ch. Dickens wpisał w swą biografię krótką przygodę z Polską.

---

¹⁸ Tamże, s. 26.

¹⁹ *Report of the Fifteenth...*, s. 62.

²⁰ Zob. *Debate in the House of Commons on Thursday, March 22nd 1849 on Lord Dudley Stuart's motion respecting occupation of Moldavia and Wallachia by Russians troops*, London 1849, s. 37. W trakcie debaty Stuart wzmiankował *a friend of mine (...) the celebrated writer Mr. Charles Dickens*.

²¹ Zob. S.E. K o ź m i a n, *Anglia — Polska* t. I, Poznań 1862, s. 126-137.

EUGENIUSZ NIEBELSKI

Lubelski epizod z życia Franciszka Kieniewicza z Polesia (Przyczynek do dziejów rodu Kieniewiczów w XIX w.)

Ród Kieniewiczów, dość licznie rozrodzony na Białorusi już w XVI-XVII wieku, szlachecki, drobnoziemiański, w wieku XIX zamieszkiwał głównie na Polesiu w powiatach pińskim i mozyrskim w guberni mińskiej. Wywodziło się z niego kilka znaczących postaci polskiego życia narodowego ubiegłego wieku, m.in. Feliks — poseł na sejm w 1831 roku i dowódca oddziału powstańczego na Polesiu oraz Hieronim Władysław — uczestnik ruchu rewolucyjnego w Polsce i Rosji w latach 1861-1864, rozstrzelany w Kazaniu w czerwcu 1864 roku¹. Z czasem, głównie zaś po upadku powstania styczniowego, niektórzy jego członkowie znaleźli się na zachodzie Europy, we Francji, Włoszech lub Anglii, niektórych zaborca zesłał na Syberię. Po rewolucji bolszewickiej 1917 roku ci, którzy jeszcze pozostawali na wschodzie zmuszeni byli opuścić rodzinne strony i osiąść w Warszawie lub innych miastach nowej Polski. Z tych właśnie Kieniewiczów wywodził się znany badacz historii XIX-wiecznej Polski, zmarły w 1992 roku prof. Stefan Kieniewicz. On też opublikował w 1986 roku książkę poświęconą losom swej rodziny w epoce powstania styczniowego „Dereszewicze 1863”. Wspomniał w niej o postaci wymienionej w tytule niniejszego opracowania. Nie potrafił jednak wiele o Franciszku powiedzieć ponad to, że zamieszkiwał gdzieś w okolicach Pińska, bowiem w papierach rodzinnych będących w jego posiadaniu ów Franciszek pojawiał się tylko epizodycznie².

Przypadek sprawił, że podczas mojej kwerendy w archiwum lubelskim, w zespole dokumentów Kancelarii Gubernatora Lubelskiego natknąłem się w tomie 56 z roku 1874 na informacje o tej postaci. Dotyczą one sprawy „zesłania” Franciszka Kieniewicza na zamieszkanie pod nadzorem policji do guberni lubelskiej w 1869 roku.

Sam Franciszek, podpisujący się: Franc Kieniewicz³, informował 4 maja 1874 roku naczelnika powiatu lubartowskiego, że w 1863 roku został zesłany na Syberię na zamieszkanie, bez pozbawienia praw stanu⁴. Nie podał jednak przyczyny owego zesłania, choć z kontekstu innych dokumentów wynika, że za udział w powstaniu.

¹ Zob. biogramy autorstwa S. Kieniewicza w PSB t. XII, Wrocław 1966/1967.

² S. Kieniewicz, *Dereszewicze 1863*, Wrocław 1986, s. 36, 114.

³ W dokumentach rosyjskich zapisano: Franc Julianow Kieniewicz. Zob. APL, KGL, sygn. 1874/56, k. 60.

⁴ Tamże, k. 92.

W maju 1867 roku objęła go carska amnestia, która zesłanym administracyjnie do Rosji zezwalała na powrót do Królestwa⁵. Franciszek czynił w tym kierunku starania, gdyż znalazł się później w Warszawie, gdzie chyba przez jakiś czas zamieszkiwał, bo wpisano go tam do ksiąg ludności, a 13 lipca 1869, z paszportem wydanym przez ober-policmajstra, przesiedlono do Czemiernik w powiecie lubartowskim w guberni lubelskiej⁶. Mieszkał tu przez pięć lat, aż do lata 1874 roku. Prawdopodobnie sprowadził z czasem do Czemiernik rodzinę, bowiem wspominał o niej w prośbie o uwolnienie i zezwolenie na wyjazd w rodzinne strony. Prośbę swą złożył gubernatorowi lubelskiemu 16 kwietnia tego roku⁷. Rozpoczęła się teraz korespondencja pomiędzy władzami w Lublinie i Warszawie w tej kwestii, zakończona pozytywną dla Kieniewicza decyzją generał-gubernatora z 16 czerwca 1874. Wzięto pod uwagę fakt, że Kieniewicz w momencie zesłania nie był pozbawiony praw, że został już wcześniej uwolniony od nadzoru policyjnego oraz że podczas pobytu w Królestwie nie był zamieszany w żadne polityczne postęпки⁸. Na tej podstawie w czerwcu Franciszek Kieniewicz otrzymał dokument zezwalający mu na powrót w rodzinne strony, a 30 lipca opuścił Czemierniki, ruszając do powiatu pińskiego⁹. Jego dalsze losy są nieznanne.

---

⁵ Zob. E. N i e b e l s k i, *Zmierzch powstania styczniowego w Lubelskiem i na Podlasiu (1864-1872)*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny* t. VII, Lublin 1993, s. 237.

⁶ Zob. raport naczelnika pow. lubartowskiego do gubernatora lubelskiego z 7/19 czerwca 1874, k. 60.

⁷ Por. raporty naczelnika pow. lubartowskiego do gubernatora z 9/21 maja oraz prośbę F. Kieniewicza do tegoż naczelnika z 22 kwietnia/4 maja, tamże, k. 58 i 92.

⁸ Tamże, k. 91.

⁹ Tamże, k. 93, 123, pisma gubernatora do naczelnika pow. lubartowskiego z 16/28 czerwca oraz tegoż naczelnika do gubernatora z 12/24 sierpnia 1874.

**E. Niebelski — Lublin's episode of the life of Franciszek Kieniewicz of Polesie
(a contribution to the history of the Kieniewicz family in the 19th century)**

The article is an appendix to the book by Stefan Kieniewicz „Dereszewicze 1863” connected with the history of the Kieniewicz family at the time of the 1863 uprising. The Author presents the materials — unknown up to nowadays — related to the deportation to Russia and submission to the police control (1863-1874) of Franciszek Kieniewicz — an unknown member of the described family. All the materials presented in the article are in the State Archives in Lublin.

RESEARCHES REVIEWS

**A. Bues — The German historiography of the Modern period.
The conditions and perspectives of researches**

The Author presents the development of German historiography of the 16th-18th centuries during the last 40 years. She describes the researches on the problems of periodisation, social history — mainly relations between state and society, history of the protestant reforms, cities, mentality, family, sciences, law, German Reich, Enlightenment and Church. A. Bues presents the influence of foreign historiographies (French, Anglosaxon, Italian) and the non-historical researches (theories of law and literature) on the German works concerning history. She formulates the most important demands for future researches of German historians.

DISCUSSIONS

J. Bardach — The German political system and its influence on Poland in the 13th-14th centuries (in relation to the book of S. G a w l a s, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski — For the form of the united Kingdom. The German landlordship system and the genesis of the social and political peculiarities of Poland*).

K. Stopka — The schools of Mediaeval Małopolska in the last monography (in connection with the book of J. R y ś, *Szkolnictwo parafialne w miastach Małopolski w XV wieku — The parish schools in the towns of Małopolska in the 15th century*, Warszawa 1995).

J. Kieniewicz — The global results of the Columbus mistake (in relation to the work of H. C h o ł a j, *Kolumb, Europa i Świat — Columbus, Europe and the World*, Warszawa 1995).

M. Kopczyński — The nobility and the state in the 16th-17th centuries — the Swedish model (in connection with the book by J. S a m u e l s o n, *Aristokrat eller förödlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523-1611*, Lund 1993).

REVIEWS

ANNOUNCEMENTS

(translated by Eliza Fijałkowska)